

„Csak kopogunk a köveken...”

Lovas Ildikóval beszélget Berényi Emőke

– *Egyik 2000-es interjújában a „becsületes írást” jelölte ki céljául. Hogyan fogalmazná meg ennek definícióját ma?*

– A művészetben szinte ismeretlen fogalom az őszinteség, mégis azt szoktam mondani, hogy hitelesen próbálok írni. Mivel a regényeim egyes szám első személyben íródtak, és vállaltan önéletrajzi ihletésűek, két célt szeretnék megvalósítani: fontos, hogy átütő hang szólaljon meg a regényben anélkül, hogy a valóságreferenciák hihetlenségükkel gyöngíténék a szerkezetet. Másrészt ez a „becsületes írás” egyenesen vonatkozik a *Kijárat az Adriára* című regényemre, ami az ebben a térségben eltöltött ötvennyolcvan–száz évünkkel néz szembe. Azt gondolom, hogy az embernek mindenféle divatos beszédmód ellenére fel kell vállalnia azokat az eseteket, amikor tévedett, gyenge volt, feláldozta az elveit a könnyebb megélhetésért. Ezek elfogadható dolgok, és nincs is velük semmi probléma. Probléma azzal van, amikor ezt elmismásoljuk, elmaszatoljuk, megmagyarázzuk egykori döntéseinket. Igenis kell arra szánni időt és energiát, hogy szembenézzünk önmagunkkal és azzal a társadalmi milióval, amit a vajdasági magyarként való létezés jelent. Lehet, hogy nekem könnyebb, mivel ’67-ben születtem, és a szocializmus éráján kívül a rendszerváltást is átéltem, tehát nem kapott derékba a legkeményebb időszak, de azt hiszem, nem tudunk rágondolni az elődökre, azokra, akik ezért a szellemi erőterért sokat tettek, ha nem nézünk szembe saját gyengeségeinkkel. A hamis mítoszgyártást sem szeretem, és mindkettőre van példa. A dolgokat a helyükön kell kezelni, különben nem tudunk Sziveriről, Podolszkiról, vagy akár Szentelekyről, azaz a saját szellemi távlatainkról szabadon kommunikálni.

– *A könyveiben meglevő önreflexivitás ironikus felülemelkedéssel társul. Ebben az értelemben mondható-e, hogy terápiás jelleggel ír?*

– Nem terápiás jelleggel írok. A regényeimben meglévő távolságtartás onnan ered, hogy amikor a *Kijárat az Adriára* írásakor eljutottam hatvan-hetven oldalig, valami megállított, és félretettem. Mikor aztán elkezdtem visszaolvasni, rájöttem, hogy unom, és ha engem nem érdekelnek a kilencvenes évek szenvedései, akkor valószínűleg mást sem fognak lekötöni. Így tehát nem élő az egész. Másrészt az a nyelv a kortárs magyar irodalomban, amit én is képviselek, ha nem társul humorral és iróniával, nagyon könnyen pátoszossá, lilává válik, és ezt mindenképpen szerettem volna elkerülni. A szövegben való mozgásra is ez a kicsit öncikiző mód ad leginkább lehetőséget, önreflexivitás nélkül a regény túl egysíkú lenne. Egyébként végül is igaza van, hiszen minden alkotó azokra a kérdésekre keresi a választ, amik őt legjobban izgatják, nem hagyják nyugodni, feszítik belülről. Ilyen szempontból minden könyv egy gyógymód arra, amit a saját életünknek nevezünk. Azoknak a hiátusoknak a kitöltésére szolgál, amit az a létállapot jelent, hogy az ember író.

– *Többször említette az elszemélytelenítést. A testiség és annak átélése, mint gender-differencia, Ön szerint milyen arányban engedi meg a személytelenséget, az éntől való tudatos eltávolítottságot?*

– Nem hiszem, hogy eltávolodnék az éntől, sőt a riport elején tárgyalt önéletrajziság épp az én felé közelít. Csak abban a tekintetben távolságtartó, hogy van egy adag humor vagy irónia abban, ahogy a saját fiatalkoromat szemlélem, azt, hogy miért nem lennék újra tizennyolc és harminc év közötti. Borzasztó időszak az az ember szerelmi életében. Később sem jobb, de legalább valamennyire tisztul... Éppen emiatt a személyesség miatt nagyon nehéz a testiségről írni, mert ebben az elbulvárosodott világban az egyes szám első személyű elbeszélőt rögtön azonosítják az íróval. Egy nagyobb időbeli távolságban még egyszerűbben, még keményebben, még szikárabb mondatokban kellene és lehetne a testiségről beszélni, mint ahogy eddig tettem, de ugyanígy az életről és a halálról is. Az segít, hogy amikor ír az ember, nem gondolkodik azon, hogy mit fognak képzelni, amikor olvassák. Később a felolvasóesteken aztán zavarban van, mikor vele azonosítják a narrátort. Engem különben is érzéki írónak tartanak, és azt hiszem, hogy társadalmi és filozófiai kérdésekről éppolyan fontos beszélni, mint az ölelésről. A testiség leírásakor számomra az a lényeges, hogy ne csússzon át egy női-tocsogó beszédbe. Az, hogy „a nő vérben és tejben ázik”, benne van a *Kijáratban*, de ezt nem szeretném feminista hangnemben megírni. A második női antológiában való részvételem is inkább egy személyes barátság révén valósult meg, de nem igazán tudok az általuk képviselt irányzattal azonosulni. A testiség egy viszonyrendszer, egy oda-

vissza kommunikáció része, azt kellene kinyomozni, hogy mitől jó valami és mitől nem, illetve, hogy mitől múlik el az, hogy jó legyen. Ehhez olyan fokú kíméletlenségre van szükség, ami a szövegben így vagy úgy visszaköszön, de ez semmiképpen sem teszi a női irodalom részévé. Nekem ebben Margaret Duras hidegsége a példám: szinte nem is a testiségről ír, mégis lángolnak a mondatai.

– *Meghatározna egy olyan regényt, amely fordulópontot jelentett eddigi pályáján?*

– A fordulópontot mindenképp a *Kijárat az Adriára* jelentette, mert mind a kritika, mind a szakma arra figyelte fel. Az kelt el nagy példányszámban és második kiadásban, azt dolgozták fel a Kossuth rádióban, azt fordították németre, horvátra, bolgárra, hamarosan pedig románra és szerbre. Átala lettem a magyar irodalom része, ami nem kis dolog, révén ez az ötödik könyvem. Azért is fordulópont, mert másképp szólaltam meg benne, hiszen közben lejátszódtak a 2000. októberi események, s ez nagyban felszabadított. Hozzám legközelebb állónak, mintegy összesítésnek a *Spanyol menyasszonyt* érzem, hiszen nekem személyesen fontos volt a Csáth-kérdést körüljárni a feleség szempontjából. Nincs bajom a Csáth-kultusszal, mégis azt hiszem, hogy teljességében láthassuk ezt a férfit, ahhoz a feleségét is meg kell ismernünk. Olga ráadásul nagyon árnyékban volt, nincs róla annyi adat, mint mondjuk Harnos Ilonáról vagy Török Sophie-ről, holott a kettejük szerelmében mégis van egy véresen tragikus, krimiszerű fordulat. Én pedig közismerten nagyon szeretem a thrillereket olvasni és nézni egyaránt, de nagy kihívás volt mindezt úgy megírni, hogy irodalom legyen. A másik mozzanat az volt, hogy egy kicsit ellene menjek a Bridget Jones-vonulatnak, és föllevenítsem azt, ami az én gyerekkoromat alapvetően meghatározta. Legyünk őszinték, Pöttyös és Csíkos könyveken nőttünk fel, és ha kivesszük belőlük az ideológiai nyomásgyakorlást, akkor ott marad valami, ami miatt olvastuk, amit az életről próbáltunk megtanulni. A *Kijárat* után nagy szabadság volt olyasmit írni, ami szórakoztat, de nem lesz kevesebb irodalmilag. E két dolog összegyúrásával nagyon megszenvedtem, el is némultam, ki is üresedtem, teljesen megsemmisültem a *Spanyol menyasszonyban*.

– *Magyarázható-e a Kijárat sikeressége részben azzal, hogy míg első kötetiben inkább férfi(as) hősök jelennek meg, addig az utóbbi kettőbe erőteljesen beleépíti a női tapasztalatot?*

– A hang teszi a különbséget, persze ez nem elválasztható attól, hogy nők a szereplőim. Nyilván „straight on”-típus vagyok, és ez teszi átütővé

a szövegeim. Ha arra gondol, hogy ez egy divathullámba is belesimul, ez nem volt szándékos. Mindig azt mondom, hogy a legkedvesebb nőiróm Füst Milán. Amiről írtam, úgy éreztem, csak így tudok írni. A kilencvenes évek iszonyú bizonytalansága, szürkesége nem tette lehetővé ezt a beszédmódot. Többszörös szűrőn mentek át a szövegeim, annyi mindent elloptak, elvettek tőlük. Ha rágondolok erre az időszakra, csak egy sötét és kilátástalan nyomorult masszát látok. Mindenről kiderült, hogy hamis. Ezt persze amúgy is tudtuk, de nem mindegy, hogy milyen körülmények között szembesülünk vele, mondjuk egy háborúban, ahol annyian az életüket veszítették. Nagyon nehezen viseltem el, ezért egy többszörös szűrőt építettem be a hősök és magam közé, a mondatok és magam közé. Az terápia volt. Merthogy minden erőmmel megkapaszkodtam itt. Ezt túlélve és a fiammal kettesben teljesen felszabadultam 2000 után.

– *Az imént többször hivatkozott Szabadka legismertebb „szellemeire”, Kosztolányira és Csáthra. Az irántuk való vonzódás túlmegy a pusztán poétikai érdeklődés határain. Ez mivel magyarázható?*

– Nem vonzódok hozzájuk, egyszerűen halálra idegesítenek, de nem tehetek mást. Az embernek egy „szája” van, véleménye bizonyos dolgokról. Ez adja meg a gerincét és az erkölcsi tartását. Mióta megjelent az első novellám, mindig Szabadkát írom, mindegy, hogy tengerpart vagy nagyváros képében. Ha pedig azt mondom, hogy Szabadka írója vagyok, a második mondatom az, hogy Kosztolányi és Csáth. Nem is lehet másképp. Ez nem azt jelenti, hogy nagyon szeretem olvasni Kosztolányit, és a Csáth-naplón döböntem meg a testiség rejtelsein – ami egyébként igaz –, de ez nem egy olvasmányélmény. Ez egy küzdelem, hogy hogyan használhatom a szövegeiket, hogyan lehetek velük olyan párbeszédben, amit a városról való írás tesz belső kötelezettséggé. Nem egyszerűen a számra veszem a nevüket, inkább viaskodom velük, megpróbálok nem felnőni hozzájuk, de valamiféleképp dialógusba kerülni velük. Ráadásul úgy, hogy ők mindketten nagyon korán és határozottan elhagyták Szabadkát, aztán úgy alakult az életük, hogy vissza már nem is jöttek. Én meg folyamatosan itt vagyok... Nem őket kell legyőzni, hanem a hozzájuk fűződő esetleges mítoszokat, a pátozt vagy a megvetést.

– *Ezek szerint mondható az, hogy ezzel a sajátosan „lovasildikós” lokálpatriotizmussal Ön mintegy a rehabilitálását hajtja végre a Kosztolányi és Csáth által lenézően Sárszegként aposztrofált Szabadkának?*

– Azt hiszem, igaz a van. Tizenhét év után most értettem meg valamit. A *Pacsirta* olvasásától számítódik bennem, hogy nem tudom idézni

Kosztolányit. Kosztolányi-idézet a regényeimben egyáltalán nincs, legalábbis csodálkoznék, ha volna. Más se csinállok, csak megpróbálok elmagyarázni – lehet, hogy éppen a Dezsőnek –, hogy ez a provinciális, „poros, boros, bús” Bácska más, mint amilyennek megírta. Hiszen ahogy Vajkayék mennek végig a főutcán, az maga a halál. Az ember depresszióba esik tőle azonnal, rögtön, örökre. Mégis milyen jó, csodálatos világ ez a Szabadka! Ugyanakkor tényleg vidékies, lomha tempójú, ahol a szabadság is csak kicsi, mert Szabadka csupa baj, csupa jaj. Taposom ezt a sarat, próbálok megmagyarázni, hogy miért mégis... Ez egy állandó késztetés, egy belső kényszer, mintha magamban akarnám felszabadítani azt az olvasmányélményt, azt a döbbenetet, amit nem lehet ép ésszel kibírni. Fájdalmas így szembesülni a világgal, amelyben élünk, mert tényleg ez van. Nincs itt Nyugat, nincs itt New York meg asztaltársaságok, csak kopogunk a köveken.

– Novelláinak és regényeinek vannak állandóan visszatérő sárszegi történetei és alakjai. Kik azok a figurák, akik eddig kimaradtak a sorból, de a közeljövőben számíthatunk még említésükre?

– Nem is tudtam, hogy vannak állandó szereplőim. Nagyon sokáig csak férfiak meg öregasszonyok voltak a hőseim. Nekem nagy középiskolás élményem Horváth Emma tanárnő. Őt mint alakot bizonyos momentumokban írtam meg: nagyságában, robosztusságában. Az első kötetemben levőkhöz hasonló novellahőseim azonban nincsenek. Azok teljesen eltemetődtek.

– A magyarországi írók, költők, irodalommal foglalkozók sorából ki áll Ön-höz alkatilag a legközelebb, illetve ki az, akivel szorosabb kapcsolatot ápol?

– Németh Gábor. Keveset ír, és ebben rokonnak érzem. Ezenkívül van benne egy olyan tudás, érzékenység, a mondatszerkesztésnek egy olyan pesties lazasága, ami hihetetlen empátiával teli. Az emberi léleknek olyan mélységeit járja be látszólag könnyedén, hogy olvasható, és mégis szorít.

– A vajdaságiak közül kit tart rokonának?

– Bozsik Pétert és Ladányi Istvánt. Mindketten költők, ezért ezt sem tudom igazán megmagyarázni. Az, ahogyan az irodalomról gondolkodunk, ahogyan látjuk, a választásunk közös.

– Nagyon érzéki írónak tartják, egyfajta lirizáltság is megfigyelhető Önnél. Próbálkozott már versírással?

– Nem. Soha. Túl fecsegő vagyok.

– Ön szerint honnan lehet megismerni az újvidéki Magyar Tanszékről kikerülteket? Milyen pluszt ad ez az intézmény, ami megkülönbözteti a hasonló jellegűektől?

– Ma már nem tudom. Amikor én végeztem, európai szellemisége volt, ami meghatározta a szemléletünket. Az irodalomelméleti jártasságunk is elég magas színvonalon volt, s ez mindenképp lehetőséget adott arra, hogy elkülönbözödjünk más hasonló egyetemet végzettektől. A négy év arra volt jó, hogy megnyisson kérdéseket bennünk, s aztán újra végigjárjuk az ott felsejlő utakat. Volt egy szigorú és kegyetlen tudásmegkövetelés, ugyanakkor nagyon nagy szabadság is. A közhelyeket és a középszerűséget nem igazán díjazták. Hagytak engem lélegezni, bár nyilvánvaló volt, hogy sem a nyelvészeti, sem az irodalmi irányvonalba nem simulok bele. Ezek tudományosabb világok, s az írófélek itt nehezebben találják fel magukat. Dolgozatokat kell írni, én meg minden beadandómban más irányba csúsztam, kúsztam, másztam el. Helyreraktak, segítettek, felhívták a figyelmemet kérdésekre, ezért sokat köszönhetek a tanárainknak. A szellemiséget és gondolkodásmódot, amit képviselek, onnan hoztam. Talán amit kevésbé tanultunk meg, az az irodalomtörténeti rész volt, például a húszas–harmincas évek viszonyrendszereiről – ami az egyik legizgalmasabb téma – én sokkal többet elbírtam volna.

– Ki volt az, aki tanárszemélyiségként a legnagyobb hatást gyakorolta Önre?

– Egy egyetemi tanár a könyvei által is működik, utalhatnék itt Bori Imrére. De ha rágondolok Thomka Beáta egyik Kosztolányi verselemzésére, ma is kiráz a hideg. Bányai János minden év elején bejött, és megkérdezte, hogy olvastuk-e ezt vagy azt a könyvet, amiről még senki sem hallott, de rögtön rohantam utána elolvasni. Vagy Utasi Csaba, aki fel sem pillantott soha, mégis olyan dolgokat mondott a világirodalomról, amik megdöbbenetettek. Nála tapasztaltam meg először, hogy az irodalomról lehet szabadosan is beszélni. Dramaturgiát hallgattam Geroldnál, mondtam is neki, hogy ha Bánk bán még egyszer kihúzza a kardját, azt már nem lehet elviselni.

– Véleménye szerint miben más a mai pályakezdők helyzete, mint a húsz évvel ezelőttieké?

– Azt hiszem, céltudatosabbak a maiak. Lassan újra meg fog erősödni a Bölcsészkar jelentősége. Ez egy komoly egyetem. Nem sima tanárképző, több történik. Ezt az ott végzettekkel való beszélgetésből, abból lehet kikövetkeztetni, hogy hogyan beszélnek az irodalomról. Vannak olyanok,

akik az irodalomtudós kategóriába sorolhatók, örült felkészültek, és rengeteget tudnak. De vannak olyanok is, akik sokkal kevésbé felkészültek, mint az átlag volt régen. Az irodalomtudományban való jártasság jóval erősebb lett, bár az is lehet, hogy más volt a diskurzus, amikor mi jártunk egyetemre. Most jobban rácsatlakoznak az európai és amerikai irodalmi beszédmódokra. Nem tudom megítélni, hogy mennyit olvasnak. Lehet, hogy nem annyit, mint kéne.

– *Milyen lehetőségeket lát a különféle internetes médiumokban?*

– Ez ugyanolyan fontos részévé válik majd az irodalmi életnek, mint a nyomtatott, de nem hiszem, hogy valamelyik is teljes mértékben kiszorítaná a másikat. Ez generációs kérdés is. Úgy képzem, hogy az internetes médiumok inkább a rövidebb, humorosabb, ironikusabb, csattanósabb, problémafeszesegetőbb, konfliktusgerjesztőbb, vitatkozásabb vonalat képviselik, míg a nyomtatott folyóiratok az elmélyültebb, lassabb megértést szolgálják. Szerintem megkerülhetetlen az internetes folyóiratok létezésének biztosítása.

– *Ha már a támogatásokról tartunk, Ön mint Szabadka város kulturális tanácsosa mit tart a legfontosabb megvalósítandó feladatának?*

– A kortárs művészetek támogatását. A szabadkai művelődési élet két jelentős pólusa a nagy hagyományokra visszatekintő népművészet és a kortárs művészet világa. Van persze egy köztes irányultság, a próbálkozó középszer. A horvát és a magyar művelődési központok image-váltásuk által sokkal dinamikusabbak lettek. Viszont kell egy olyan kultúrpontra a városban, ahol a kortárs irodalom, színház, zene, képzőművészet találkozót ad egymásnak és az ilyen érdeklődésű befogadóknak. A Kosztolányi Dezső Színházat ilyen helynek élem meg, különösen az idei fesztivál elindítása miatt. Ez egy élő szövet, nem pedig „piros szőnyeges buli”. Amikor felnőttem, Szabadkán rengeteg olyan esemény volt, ami az underground művészeteket élte, például én Halász Pétert is itt láttam. Ezek támogatásához nyilván nagyon sok pénzre van szükség, mégis anélkül kell őket megvalósítani, hogy bármi mást elnyomnánk. Irodalmi esteket is leginkább helyi közösségekben szeretek tartani, mert az eszméletlen élmény. Ezt a fajta közösségi életet – ami most megint belendült – igenis támogatni kell. Az itt szerzett hatások által olyan felnőttekké lehet válni, akik éhesek a kultúrára, teljesen mindegy, hogy később aztán mivel foglalkoznak majd. A szellemiségük válik nyitottá.